ԱՐՇԱԼՈՒՅՍ ԳԱՐՆԱՆ

ՕՐԱԳԻՐ ԱՅԼԱԲԱՆԱԿԱՆ

26 ԹՎԱՐՏ — ԵՐԿՈՒՐԴ ՏԱՐԻ 1862 — ԹԻՒ 45

ԻՆՔՆԱԿՈՒԶ ԼՐԱԲԵՐ ՄԸ

(Տես սակէ առջի թիւը)։

—Ահա այս երկու բանս լսելով՝ սլբոլորովին լուէ ինքնակոչ պարոն, և կամ գոնէ սա սիրտ ծակելու խօսքերդ ըլլայ դադրեցուր կա՝ զաչեմ, զի իմ անտանելի վշտերս ինձ բաւական է, մէյմ՚ալ դուն մի աւելցներ այդ կերպ անգիտաբար խօսքեր ընելով։

Լ։ Հատ աղէկ Պ։ Խմբագիր։ այս ըսածներդ սիրով կընդունիմ եթէ ճշմարիտ են, և եթէ զասոնք անկեղծ ու մաքուր սրտէ մը կը բղխին։

Պ։ Թող անոր ան տեղը Աստուած գիտնայ։ մէյմ՚ալ կարելի է հրապարակի եղած գործքերէս կրնան յայտնի իմանալ ամէն անոնք՝ որոնք նոր դրութիւններու չի հետևելով՝ կերպ կերպ օտար սկզբունքներու չեն ծառայեր։ Եւ սակայն անիրաւ մարդիկ զիս ու յիշեալ գործքերս ներկայիս չարաչար կը դատեն եղեր, անպ հոգս չէ՛, բնաւ այդպիսի սխալ դատաստաններէն բան մը չեմ զգար։ քանի որ անոնց ու իմ գործքերս քիչ շատ հրապարակի կեցած են, ու բնաւ չեն կորսուիր զանոնք։ մեծ յուսով եմ որ ապագան պիտի ցըցունէ թէ՝ որն է ճշմարտութիւնը և որն է ստութիւնը, որով և այն ատեն յայտնի պիտի իմացուի թէ՝ այն երկու կողման խօսքերուն որը անկեղծ ու անարատ սրտերէ բղխած՝ և որը խարդախ ու խաբեբայ մտքերէ առաջ եկած են։ Վերջապէս անկասկած եմ որ երկու կողմէն մէկուն անիրաւութիւնը, միւսին արդարութիւնը ժամանակը պիտի որոշէ ու հաստատէ։ Բարեկամ թէ որ ասանկ չըլլալով անիրաւութիւնը յաւիտեան բարձր՝ի գլուխ պարծենար, կարծեմ աշխարհի վրայ և ո՛չ Քրիստոս կարդարանար, ուր մնաց մեզի պէս սովորական հողեղէն արարածները։

Ասոր համար դարձեալ կաղաչեմ պարոն թող զիս, թող կրսեմ զիս իմ վերջին որոշմանս մէջ մնալու և դու ալ գնա ըսածներուս գործողութեանը հետևէ։

Լ։ Խիստ բարի, զանոնք կատարելուս անկասկած եղեր, բայց մինչև որ առջի խնդիրքս չի լուծես՝ սրիէ հունա երթալիք չունիմ։

Պ։ Ո՞ր խնդիրքիդ համար կրսես։

Լ։ Այս կիրակի հաստատելուն խնդրոյն։

Պ։ Ի՛յ իրաւցնէ դուն պնդալուս, մանաւանդ գելուը մարդ մը ես եղեր ա՛ մարդ Աստուծոյ, առաջները չըսի՞ քեզի թէ ես այդպիսի խնդրոյ վրայ խորհրդածութիւն ընելէ հրաժարեալ եմ, և պատճառներն ալ փոքր՝ի շատ բացատրեցի, դարձեալ կը սիրես այդ առաջարկութիւնդ։ Որ զարմանամ։

Լ։ Ուզածիդ չափ զարմացիր, այժմ հաստատապէս ատ խօսքերուն մէկը իմ ակնոցս չի մտներ, քանի որ դեռ օրագրութեան պաշտօնը կը վարես, ու երբեմն ուզած բանիդ վրայ բաւական կը խորհրդածես, ուստի հարկ է որ մինչև օրագրոյդ թիւերը լրանալուն, ըստ յանձին առած պարտաւորութեանդ, այս եւ դեռ ասոնց նման յարկարծական կերպիւ ծագած Աստուածային կամ կրօնական խնդրոյ վրայ ունեցած կարծիքներդ յայտնես, ու ըստ կարի անոնց վրայ խորհրդածես, որոնցմով հոյ հասարակութեան մէկ մասին խռովեալ ու գայթակղեալ մտքերը ժամանակ մը ևս հանդարտեցնելուն պատճառանք մը ըլլաս։

Պ։ Հասկցայ՝ պարոն լրաբեր հասկցայ։ ինչ որ է նէ դուն այսօր գնա տէ ուրիշ օր մը դարձեալ եկաս որ ատ խնդրոյ վրայօք ըսելիքներս ըսեմ, զի այսօր դուն ըսածներդ՝ալ լսածներդ ալ շփոթեր ես —։

Եւ ապրդ՝ երբ այս վերջին խօսքս ըսեց Լրաբերը, «խիստ բարի» ըսելով սրտի հանդստութեամբ մը ելաւ դնաց, մէկ քանի օրէն դարձեալ դալու պայմանաւ։ Բայց՝ի՞նչ պայման։

հաղիւ թէ երթալուն վրայ 24 ժամ անցեր էր, նայիս վաղն 'ի վաղին եկաւ, առանց պայմանեալ ժամանակին սպասելու, մինչդեռ առջի օրուան եղած խօսակցութեանց մէկ քանի կէտերուն վրայ խորունկ տպաւորութիւն մը տեսակ տեսակ մեծամտութիւններ կընէի։ Մանաւանդ լաբերին անհրաժարելի կերպիւ ըրած սա իրաւացի պահանջմանը վրայ թէ՝ «պէտք է որ ըստ առաջին խոստմանդ՝ մինչև թիւերդ լրանալուն դեռ Աղգային կամ Արտաքին յուզեալ խնդրոց վրայ ունեցած կարծիքդ յայտնես, նոցունց վրայօք հարկ եղած խորհրդածութիւններդ ըստ օրինի կատարելով, և այլն»։

Երբ այս բանը ընդունելու նպատակաւ մեծածած առեն, միակերպ աչքիս առջին կուգային այն անպատեհ իրողութիւնները, որոնք պաշտօնիս համեմատ այս ինչ կամ այն ինչ խնդրոց վրայ օրինաւոր կերպիւ կարծիք յայտնելուս կամ խորհրդածելուս համար վրաս տեղային, որ առեն որ ուրիշները չէ՛ միայն կարծիք յայտնել կամ ըստ օրինի խորհրդածել, այլ մինչև անգամ իրենց պաշտօնէն ու սահմանէն շատ անդին անցած, ատ միայնակ Աղգային ընդհանուր օրինաւոր Վարչութեան վերաբերեալ և կամ կրօնական գլխաւոր Տեսչութեանց յատուկ խնդրոց վրայ դատաստաններ տեսնելու, ժՃիռներ տալու, և ՍԱ ու ՆԱ անձանց վրայ պատիժներ սահմանելու, զանոնք դատելու ու դատապարտելու արտօնութիւններն, լաւ և ամ է ըսել՝ յանդգնութիւններն կունենային, այն ալ չէ թէ մարդավայել կերպիւ, (որ ըստ ինձ՝ բնաւ օրապիրք չունին այդքան արտօնութիւններ, և չեն կրնար ալ ունենալ), հապա Աստուած հեռի ընէ, չըսեմ բարբարոսական, այլ ինքնակալական հրամայեցողութեամբ մը. և ո՛չ թէ վեհապատական խօսքերով, չեմ ըսեր սրիկայական, այլ վայրենանման բառաբառեներով մը. որով ըսել էր իրենց գլուխն շատ վեր գործերու միջամուխ կըլլային . . . .

Եւ սակայն ի՞նչ զօրութեամբ, կամ որո՞ն թելադրութեամբ կընէին այն բաները նէ՝ դեռ ինձ համար բարակ քօղի մը ետին, և կամ գոլ տարի օրինքին տակ ծածկուած է։ Ի հարկէ ունէին արտաքին զօրութիւն մը (կն իրենք անձամբ ինձի պէս, և կարելի է ինձմէ ալ աւելի ակար էին) որով աներկիւղաբար մինչև անգամ Աղգին Պատրիարքին, ու երևելի Աժիրայից վրայ յարձակելու, զանոնք ատեան քաշելու, ու երբեմն անոնց դէմ սպառնալիքներ ընելու և երբեմն ալ ներենք ծաղրաբանելու կը համարձակէին. (թողումք ասոնցմէ սարսափելիները)։ Բայց ինչպէս ըսի՝ ասոնց որ աներևոյթ ու զօրաւոր ձեռաց օգնութիւններն հասնելը՝ որքան ալ ուրիշներուն յայտ երևնալ՝ ինձ համար շփոթեալ յայտնութիւն մը էր, ինչպէս որ է ցարդ. ինչո՞ւ որ անոնց այն զօրութիւնն ու այն բացարձակ արտօնութիւնները տուող (կարծուած) մի և նոյն անձինքը երբեմն Աստուայ ձեռք կերկնցընէին, և երբեմն Յովհաննու ձայն կը հանէին, առանց գէմքերնին 'ցրցուցնելու. որ ինչպէս ցարդ յիշեալ (կարծուած) անձինքը նոյն Աստուական շինծու ձեռաց, ու Յովհաննու կեղծ ձայնից ներքև ծածկուած են, և կարելի է պիտի մնան դեռ, քանի որ Խստակ ձևացողին աչուքները բարձրապէս կուրցած են . . .

Ահա ասոնք մէկ կողմէն այսպէս յայտնի գիտնալով ու տեսնելով վայրկեան մը չէի կրնար ինքզինքս համոզել, որ բարեփոխ լրաբերին արդար պահանջմունքին՝ առանց ընդդիմութիւն մը ցրցուցնելու 'ի ջանիմ. ըստ որում (անկեղծ խօսելով) անոնց* պէս ատանկ քաջ և արթուն օգնիչներ չունենալուս, և հետևաբար Երևելեանը (նիւթապէս) անպաշտպան մնալով կրնայ ըլլալ որ անոնց բռնած ընթացքին (ըստ հարկի) քաւորդ մասը ձեռք առած ժամանակս, ան ալ իրաւանց և օրինաց համաձայն ըլլալով, նոյանոր հալածուիմք, չարչարուիմք ու ներուիմք, մանաւանդ թէ վերստին կերպ կերպ վնասներու հանդիպիմք. Որ ինչպէս նախընթաց թուով ասոնց ի՛նչ ըլլալն, ու ինչ բաներէ յառաջ գալը կերպիւ մը հասկցուցի. Արդարև այս ինքնակոչ Լրաբերը բաւական պաշտպանութիւններ կը խոստանայ, անանկ որ ալ Երևելեանը մէկ կողմէն իւր Ճշմարտութեան վահանը ձեռք առած, միւս կողմէն յիշեալ պաշտպանութիւններուն ապաւինած, և անոնցմով Կատարելապէս զօրանալով յանկարծ պիտի նետուի այն ասպարէզը, ուր որ դեռ անհաւասար կերպիւ բարոյական պատերազմը կը շարունակուի առանց խաղաղելու։ Բայց ինչ օգուտ, կերևի թէ նորին խոստմունքները ակեր ծեծը, դառ դառնութիւնը, ես կեցած եմ

*Ցայտնիէ թէ անոնց ըսելով գլխաւորապէս անցեալ թուով յիշուած այն երեք օրագիրները կուզեմ հասկցնել։

գեշ չի կրնար ըլլալ՝ եթե որ չար մարդիկ զանոնք գեշութեանց ծառայեցընելու չարչարանքին անգամ, գեշութիւնը իրենց վրայ մնալով, այն բարի բանը իր բարիութիւնը անաբաւ կը պահէ։

Աստուած չընե, եթե բոլոր քրիստոնեայները գեշանային, քրիստոնէութիւնը գեշ բան է պիտի ըսէինք, և սանկով օտարք՝ քրիստոնեայ մը տեսած ատենին և կամ թե իրենցմէ մէկուն գեշ անուն տալու համար « դուն քրիստոնեայ ես » ըսելովը քրիստոնէութիւնը գեշ եղած կըլլայ. բնաւ երբեք. հապա՝ Քրիստոնէութիւնը հիմը սուրբ և բարի, իսկ անոր անդամը ըլլալով, անոր սուրբ և բարի օրէնքին հակառակ վարուող քրիստոնեաները կըլլան գեշ և չար։

Քրիստոնէութեան հիմնադիրը Յիսուս Փրկիչը « կատարեալ բարի » ըլլալ կը պատանջէ, նոյնպէս բուն Յիզվնիթութիւնն ալ նոյն հիմնադիր Յիսուսին վարքը ունենալ կը քարոզէ, մեր տեղ է անոր գեշութիւնը, որ հիմակուան մարդիկները ագիտաբար մէկուն իրը գեշ ածական մը տալու համար « Յիզվնիթ ես, Յիզվնիթութիւն կը քարոզես » կըսեն. երբ որ Յիզվնիթութեան ներքին կանոնը « Յիսուսի կատարեալ վարքը ունենալ » կը պահանջէ։ Ուրանալ թե աշխարհի վրայ բոլոր մարդիկ այս ըսքանչելի վարուց հետևելով « Յիզվնիթ » բառով բամբասուէին։

Այս անգամ այսչափս բաւական համարելով՝ ուրիշ անգամ կարող եմ ասոր վրայ դեռ աւելի ևս բացատրութիւններ տալ, եթէ հարկ ըլլայ։

Դանք « Դաթիոլիկ » բառին վրայ, որ ուրիշ անգամներ ալ կարծեմ բաւական բան խօսած եմ, և այս անգամն ալ սա միայն կըսեմ որ, երանի՛ էր թե բոլոր քրիստոնեաները, սա « լուսաւորեալ » կոչուած դարուս մէջ, փոխանակ Զանգական, Լուսաւորչական, Մեսրոպիական, Բողոքական, և այլ ուրիշ նորահնար բառերով պարծենալու, այս « Դաթիոլիք » որ կը նշանակէ Կաթուղիկէ, Ընդհանրական, ու Առաքելական, վեհ բառով պարծենային, ամեն գործերնին անոր յարմարցնելով, այսինքն՝ ամեն հնացեալ վէճերն ու ատելութիւնները մէկդի դրած, մէջերնին միաբանական և անքակտելի ՍԻՐ մը հաստատելով. ինչպէս որ հարիւրաւոր տարիներ առաջ էր, որ ատեն որ, ամեն քրիստոնեայ ոյն Կաթուղիկէ Միութեան դրօշակին տակ կը փայլէին, որով ամեն ազգ, ուր որ ալ ըլլային, այս « Դաթիոլիկ » կամ Կաթուղիկէ բառով պիտի պարծենային, որ ինչպէս մինչև այս օրս Լատինը ասով կը պարծենայ՝ Ռոմէական եմ ըսելով, նոյնպէս Յոյնը Օրթոդոքս եմ ըսելով, որ երկուքն ալ Կաթուղիկէ, այսինքն Դաթիոլիք կը նշանակեն. իսկ Հայը, կամ Հայ օրագիրները միայն ըսենք, այս բառը (ի՛նչ առումով չգիտեմ) գեշ բան մը համարելով, շատ ատեն դիմացինին իբր նախատինք մը տալու համար՝ « դուն Դաթիոլիք ես, կամ Դաթիոլիկութիւնկը քարոզես » կըսեն ու մէկդի կելլեն, ինչպէս որ վերոյիշեալ աշխարհաճանաչ պատուական Լրագիրը միակերպ այս բառերով իբր իրենց խելքովը նը նախատի։

(Այս ալ Ժիզվնիթ բառին էն, վերի կարգը դասենք)։

Հիսակը յիշեալ օրագիրներուն այս մասին ի՞նչ խելքի ծառայելնին ցարդ հասկցած չեմ, և կարծեմ հասկնալիք ալ չունիմ, որովհետև, ճշմարիտը ըսելով, նախ ասոնց դեռ ի՞նչ նպատակի ծառայելնին խելքս հասած չէ, չգիտեմ թէ ուրիշներունը հասա՞ծ է.....

Գիտե՞ս որ օրագրոյս թերթերը փոքրիկ ըլլալուն, այս կերպ խնդրոց վրայ երկարաբանութիւններ չեմ կրնար ընել. ուստի այս անգամ այս համառօտ բացատրութիւններէս ընթերցողք գոհ ըլլալով, պատեհ առիթներու մէջ դարձեալ ասոնց վրայօք ընդարձակ բացատրութիւններ տալու կը խոստանամ։ Բանք այսպէս ըսելէն վերջը դառնամ իմ առջի նկատմունքներուս։

Ինչպէս որ տեսնուեցաւ վերի նկատմանցս վերջը թէ՝ անանկ մէկ երևելի Լրագիր մը, որ կարող է ընդհանուր ազգին մեծ ծառայութիւններ ընել, և Ազգն ալ կրնայ անկէ բաղում օգուտներ քաղել, ցաւելով կը նկատի թէ՝ դժբաղդաբար ան ալ, վերոյիշեալ այն անօրինակ օրագիրներուն գեշ դատումներուն ու չար բամբասանացը ենթակայ եղած՝ անդնդով անոր զօրաւոր ազդեցութիւնը ազգին առջին ակարանալուն բաւական պատճառանք մը կըլլայ, փոխանակ այն՝ բոլոր ազգին կողմէն մեծարուելու, և անոր դրած տղգանպատաս յորդորանքներէն ու ազգու խորհրդածութիւններէն օգուտ մը քաղուելու, ան ալ չէ՛ խօսքով, այլ գործքով։ . . .

սատանայի որդի է. որովհետև՝ կինայ որդի մը իր հայրը խրատել, նոյնպէս ծառան իր տէրը. ասիկայ՝ օրէնքի դէմ չէ. մանաւանդ երբ խրատողը խրատուած այսինքն տուած խրատին ինք փորձառու եղած ըլլայ.

Պ. Ամենապէս գոհ եմքեզմէ պարոն ըսաբեր զի կը նայիմ որ օրինաց և իրաւանց համաձայն կը խօսիս. այո՛ ես ալ Բասկալին ըսածին համաձայնելով պիտի ըսեմ ըսելիքներս, որովհետև հիմայ ինչ որ պիտի խօսիմ՝ քեզի նէ անոնցմէ ոմանք փորձով տեսնուած ու լսուած, և ոմանք ալ ընտիր մատեաններէն քաղուած բաներ ըլլալուն տարակոյս չեկայ. Ուստի լսէ.

Բարեկամ, աշխարհի վրայ այն տանտերն է որ ընտանիքը միշտ խաղաղ վիճակի մէջ կը պահէ՝ երբ ամեն վայրկեան ու ամեն բանի մէջ խոհեմութեան սուրը ձեռքէ չի թողուր.

Այո, ան հայրը միայն կարող է իր զաւակները մինչև վերջը հնազանդութեան մէջ հաստատել՝ որն որ ամեն ատեն անոնց սիրտը քաղցրախօսութեան յափշտակիչ ուռկանովը կորսայ. Նոյնպէս այն երկու հարազատ եղբարքը կրնան ամեն բանի մէջ միանալ՝ երբ իրենց անկեղծ ու անխարդախ (ԱՆԿԵՂԾ ու ԱՆԽԱՐԴԱԽ կըսեմ աղէկ դիտէ), սիրոյ խորհուրդները հաստատապէս իրարու կը հաղորդեն, մինչև անգամ անձնական իրաւունքնին վասն եղբայրսիրութեան զոհելով. «Յանցաւոր մը որքան քարասիրտ ըլլայ, հեզ դատաւոր մը անոր յանցանքը շուտով կը ճանչցնէ, և ատանկով իրեն չար բնութիւններն բարի բնութիւններու փոխուելու պատճառ կըլլայ» կըսէ անուանի փիլիսոփայ մը.

Վերջապէս երկրիս վրայ կառավարիչք և ուսուցանողք օրքան հեզախօս ու մեղմաձայն ըլլան՝ այնքան ալ հպատակք և ուսանողք հլու, ունկնդիր ու դիւրուսումն եղած, և ամեն բանի մէջ իրենց հնազանդ կենալով՝ անտարակոյս կըլլան տիրասէր, խաղաղասէր, ազգասէր, ու եղբայրասէր, նաև ընկերասէր, որոնց շնորհիւը իսպառ կը հետանան ամենայն չարիք այն երկրին, այն ազգին, ու այն միացեալ ընկերութեանց մէջէն, փոխարէն տիրապետելով ամեն բարութեանց ցանկալի թագաւորութիւնները.

Երջանի՛կ կեցութիւն.

Իսկ ընդհակառակն՝ թէ որ երկրի մը, ազգի մը, կամ ընկերացեալ միաբանութեան մը մէջ գտնուին այնպիսի անխոհեմ տանտէրներ, խստավարք հայրեր, կռուազան եղբայրներ, բարկասիրտ դատաւորներ, տգէտ, անպիտան ու շահասէր, մանաւանդ աշխարհամոլ ուսուցիչներ, որոնք իրենց խելքին ու բնութեանը հաւնելով, հետևաբար երկրիս վրայ մէյմէկ (չըսեմ Աստուած) անուանի փիլիսոփայ, իմաստուն ու բանաստեղծ ձևացած՝ մի միայն իրենց ըսածն ու կարգադրածը, իբրև ընդհանրապէս օգտակար ու շահաւէտ բաներ մը, յառաջ քալեցնելու, և զանոնք, որուն որ անկէ, բովանդակ ընդունել տալու համար անդադար ու բարձրաձայն պօռան, կանչուըտեն ու իրենց խիստ վարմունքը երթալով խստացնեն, անշուշտ այնպիսիները ամեն ատեն իրենց ազնիւ ընտանիքը խռովելուն, անմեղ որդիքը ապստամբեցնելուն, սիրելի եղբարց իրարու ատելի ըլլալուն, յանցաւորաց պտերը քարացնելուն, միամիտ ուսանողաց մտքերը ղայրացնելուն պատճառ կըլլան....

Ալ դուն երևակայէ եղբայր թէ այս բաներէն ինչ սոսկալու դէշութիւններ առաջ կուգան.

Լ. Ինչ պիտի երևակայեմ, յայտնի բան մըն է թէ նախ ընդհանրապէս կը ծնին սարսափելի մեղք, հայհոյութիւն, անէծք, նզովք. հետևաբար մասամբ մը անհաւատութիւն, անկրօնութիւն, ազգատեցութիւն ու եղբայրատեցութիւն, ու նաև չի լսուած զանազան ախտամոլութիւններ երևան կելլեն, և ոչ այլ ինչ բան.

Պ. Ընոր տարակոյս չի կայ պարոն. ասոր համար վճռաբար կըսեմ թէ՝ վայ ու յաւե՛ռ վայ ան երկրին կամ ազգին ու այն ժողովրդեան՝ որոնց բովանդակութեանը մէջ այս օրինակ թշուառացեալ (քիչ շատ) ընտանիքներ, որդիքներ եղբայրներ, յանցաւորներ և ուսանողներ գտնուելով, որոնք դժբաղդաբար այդ յիշած մոլութիւններուն ենթակայ եղած՝ զանոնք (կամայ և ակամայ) գործադրելու դատապարտեալ են. Աժենադժբաղդ կեանք... յետին ողբալի՛ վիճակ....

Լ. Արդարև խի՛ստ ցաւալի իրողութիւններ են ասոնք. Պ. Խմբագիր, բայց կաղաչեմ՝ յայտնի ըսէ ինձ թէ՝ ատոնց բոլորն ալ հայոց նկատմամբ ըսիր, որովհետև ատենէ մը 'ի վեր կը տեսնեմ որ յիշեալ ազգին մէջ ըսածներուդ նման բաներ (եւել կամ պակաս) առաջ եկած և դեռ գալու վրայ են.

սեն զատ ուրիշ տեսակ լոյսով մը լուսաւորեալ ըլլալու է:

«Ըսել չեմք ուզեր թէ Տ. Գրիգորը յանցանք չունի, մեծ եւ քրեական յանցանքի մը տէր է, եւ անոր Եկեղեցիին մերժուիլն քիչ է, աւսոր դրկուելու է, *քիւրէկը* տալու է, եւ թէ որ նին ժամանակներն ըլլար-նէ կախուելու է ալ կըսեի. եւ այս յանցանքս է՝ Քրիստոնեութենէ օտար լուսով լուսաւորեալ ըլլալը ընդունուիլն է, 'ի Քրիստոս լուսաւորուիլը իրեն ճերիք սեպելն է:

«Գիտեմ որ առանց ապացոյցի խօսք մը քու պատասխանատուութեանդ տակը առած պարբերականիդ մէջ չես ընդունիր. անա ապացոյցը:

«*Մինասին*, լուսաւորեալ լրագիրը, որ քանանայ բամբասելու համար Եւրոպայի լրագիրներէն բան կը մուրայ, Տ. Գրիգորին համար կը գրէ, եւ՝ Տեղապահ Սրբազանը կը բամբասէ որ անիկայ դարձեալ իւր Եկեղեցին ընդունել տալու աշխատեցաւ: Բայց ուրիշ Քանանաներ կան՝ որոնց վրայ բան մը չի գրեր. թէեւ յանցանքնին Տ. Գրիգորին վրայ ճգուածէն քիչ մը աւելի ստուգուածի պէս է. գոնէ՝ անոնց համար ալ զրուցուած է:

«Պէյօղլուի Տ. Դաբրիէլին վրայօր եղած համբաւը *Մինասի*ին որ թիւին մէջ գրուած է, կարդացիր մի. Սամարիայի Քարոզիչ Բարթուղիմէոս Վարդապետին համար լսածներնիս՝ որ քանի մը Թադեականներէն զատ բոլոր Սամարիացիք կը վկայեն եւ մեծապէս գայթակղած են. ինչու չի գրեր: Դեռ ուրիշներն ալ կան, որոց համար կրնանք ըսել թէ կարելի է լսած չէ, բայց ասոնք չի լսած չի կրնար ըլլալ:

«Խասգիւղցիք, ինչպէս կը լսեմք (բայց ամենքը չէ, անոնց մէջն ալ երկու տեսակ մարդիկ կան), Պէյօղլուցիներէն աւելի բծախնդիր են կարգաւորներու նկատմամբ. բայց իրենց Քարոզիչ Ներսէս Վարդապետը՝ որ անմեղ մարդ մը ծեծելուն համար Եկեղեցւոյ կանոնով ալ դատապարտուելու էր, մինչեւ հիմայ գիւղին Քարոզիչն է, մարդ բան ըսած չէ, (բաց 'ի գովեստէն), մանաւանդ թէ դատախազութիւն ընողին բերանը գոցելու համար քանի մը հազար դուրուշ պարտքը տալէն ետքը իրեն ալ ճամբու ծախքի համար բաւական ստակ կուտան որ իր երկիրը երթայ: Այս ստակը կաշառք է, եւ ամեն օրենք կաշառք տուողն ու առնողը միապէս կը դատապարտեն. Ներսէս Վարդապետին պաշտպան կենալ ուզողները՝ ծեծ ուտող անմեղը կուշաւեցուցնելու համար որ դատախազութիւն չընեն՝ Քահանայ մը միջնորդ կը բռնեն, ըսել է որ՝ կանոնի դէմ գործող Վարդապետ մը դատապարտուելեն ազատելու համար՝ նման օրինակ դատապարտութեան տակ մէկ մըն ալ Քահանայ ընկեր կուտան անոր:

«Ըսենք թէ ասոնք ստուգուած չեն, անոնց վրայ դատաստան եղած չէ. ասանկ ըլլայ նէ (որ չէ ալ), Անհմեան Տ. Գրիգորը ինչու լոկ ամբաստանեալ ըլլալուն համար կը դատապարտուի, եւ անոնք նմանապէս լոկ ամբաստանեալ սեպելով ալ՝ չեն դատապարտուիր: Դատաստանին բող ետքը տեսնուի. Տ. Գրիգորին դատաստանն ալ ետքը պիտի ըլլայ եղեր: Ի՞նչ տարբերութիւն կայ մէջերնին, որ մէկուն նկատմամբ կերպ մը եւ միւսոյն նկատմամբ ուրիշ կերպ կը վարուին: Ըսենք թէ Պէյօղլուցիները լուսաւորող ուրիշ լոյս է, Խասգիւղցիները լուսաւորող ուրիշ է. բայց ինչու համար Պէյօղլուցիները Տ. Գրիգորին համար եղած ամբաստանութեանը ականջին կը գոցեն, (աւելին ըսել չուզելով ասանկ կըսեմ), իսկ Տ. Գրիգորը լոկ ամբաստանուած ըլլալուն համար Եկեղեցիէն կը մերժեն: Տ. Գրիգորը լուսաւորող լուսոյն՝ ու զիրենք լուսաւորող կարծած լոյսերուն տարբերութիւնը չէ մի ասոր պատճառը:

«Անա ամեն կերպ ազատութեան պաշտպաններուն ձեռքովն ըլլալու ազատութիւնը: Անոնց համակարծիք եղիր, Բարթուղիմէոս Վարդապետին պէս Եկեղեցւոյ մէջ խռովութիւն հանէ. Ներսէս Վարդապետին պէս՝ անմեղ մարդ ծեծէ, եւայլն, եւայլն, ինչ որ ընես նէ ազատ ես. զատ կարծիք ունեցիր, զտնուած թաղիդ մէջ մէկը յանցանք մը գործելուն պէս՝ այն յանցանքը գործողը դուն կըլլաս . . . :

«Օղլին Սուրնանդակիդ քով այսպէս լուրեր շատ կը զտնուի, անոր աղաչեիր որ ինքը քեզի հաղորդէ, որովհետեւ անիկայ աւելի ճիշդ եւ մանրամասն պարագաներով կրնայ պատմել, եւ մեզի աշխատութիւն չի տայ Ձեր պարբերականին մէջ տեղ բռնելու համար ձեռքերնիս գրիչ առնելու . . . »:

1862 Մարտ 1. *Ազատ կարծիք ունեցող ուղղափառ Հայ մը.*

Խմբագիր-Տնօրէն
Մ. Գ. ՏԷՅԻՐՄԷՆՃԵԱՆ

ՏՊԱԳՐՈՒԹԻՒՆ Ռ. Ց. ՓԻՒՐՃԵԱՆ
ԿՈՍՏԱՆԴՆՈՒՊՕԼԻՍ ՔԻՆՃԱՆՃԻԼԱՐ